

bitig

**MSKÜ EDEBİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ**

bitig

**MSKU Journal of Faculty
of Letters and Humanities**

Çeviren

Translator

Dr. Öğr. Üyesi Muazzez USLU

Adres: Muğla Sıtkı Koçman
Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
Mütercim Tercümanlık Bölümü
e-posta: muslu@mu.edu.tr

 ORCID 0000-0001-6546-738X

Gönderim Tarihi / Received

22.04.2022

Kabul Tarihi / Accepted

26.04.2022

Atıf / Citation

Ermarth, Michael (2022), "Wilhelm Dilthey'in Felsefesinde Tarihsel Anlama", çev. Muazzez Uslu, *bitig Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 2, S. 3, s. 183-195.

ÇEVİRİ

Translation

Wilhelm Dilthey'in Felsefesinde Tarihsel Anlama*

**Plantinga, Theodore (1980),
Historical Understanding in the
Thought of Wilhelm Dilthey, Toronto,
Buffalo, London:
University of Toronto Press, Pp. 205.**

Geoffrey Barraclough, 20. yüzyılın yazılı tarihi eserlerindeki başlıca akımlara değindiği yakın zamandaki bir çalışmasında, tarihselciliği gerçek "bilimsel" tarihe asıl tehdit olarak adlandırdı. Bununla birlikte, tarihselciliğin sınırları içerisinde, tarihselciliğin ortaya çıkarabileceği asıl tehlikeleri en iyi örnekleyen Wilhelm Dilthey ve onun "Tarihsel Aklın Eleştirisi" adlı projesidir.

Görünürdeki asıl amacı, tarihe sağlam bir felsefi temel sağlamak olan Dilthey'in, bilimsel tarihin imkânına karşı şüpheyle yaklaşım sezgiyi yücelterek, batılı anlamda tarih yazımının temellerini bu kadar kararlı bir şekilde sarsan kişi olması gerçeğinde, merak uyandırıcı bir kinaye vardır. Bu kesinlikle onun amacı olmamakla birlikte, Rickert ve Simmel tarafından bunca etkin bir şekilde ve coşkuyla yapılan eleştirisinin ürünüydü.¹

"İlgi çekici kinaye" deyimi, burada Dilthey'in kendi projesinin -tarihsel aklın- bile bile kurbanı olduğuna inanmamız için bize bilgi verir mahiyeti dolayısıyla kayda değerdir.

* *Historical Understanding in the Thought of Wilhelm Dilthey* adlı Theodore Plantinga tarafından yazılmış kitabın Michael Ermarth tarafından incelemesidir. Kaynak: *History and Theory*, Oct., 1981, Vol. 20, No. 3 (Oct., 1981), pp. 323-334 Published by: Wiley for Wesleyan University Stable URL: <https://www.jstor.org/stable/2504561>.

¹ Geoffrey Barraclough, *Main Trends in History* (New York, 1979), 13.

Dilthey tarihsel aklı temellendirmeye çalışırken, aslında temellerini sarsmıştır. Dilthey'in çalışmasının en önemli etkisi, asıl niyetiyle çelişiktir ve bu nedenle tarihçiler o zamandan beri kendilerinden şüphe edegelmişlerdir.

Şüphesiz ki, Dilthey'in yorumu Batı geleneğine göre tarih yazımının temelleri kadar önemlidir. Onun düşüncesi, kendi amaçlarına ve etkilerine yönelebilecek en temel sorularla bile önemli ölçüde çelişkiye düşebilecek tartışmaların katkısıyla mayalanıp taşar gibi devam etmektedir. Diltheyci tarih anlayışının farklı yönlerini vurgulayan ve özelleştiren gözden kaçmayacak kadar birbirinden farklı pek çok gelenek vardır. Felemenkçe, Lehçe, Rusça ve hatta Japonca² önemli çalışmalarla desteklenen, Almanca, Fransızca, İngilizce, İtalyanca ve İspanyolca asıl yorumunu oluşturan Diltheyci tarih anlayışı büyümeye devam etmektedir. Şu da kaydedilmelidir ki Heidegger, Mannheim, Aron, Ortega ve Horkheimer gibi değerli düşünürlerin etkisi daha ayrıntılı çalışmalar için motivasyon kaynağı olmuş fakat bazı durumlarda da ciddi tahrip işlevi görmüştür. Özellikle Dilthey'in Birleşik Krallık ve Amerika'daki yorumları en şaşıaalı dönemlerini yaşamaktadırlar; ancak muhtemelen bütün bu yorumlar giderek daha az verimli olmaktadır. Herbert A. Hodges'in *Wilhelm Dilthey'in Felsefesi (1952)* başlıklı çığır açan ve pek çok yönden hâlâ emsalsiz eserinin ardından, farklı kapsam ve yaklaşımları olan birçok eser yazılmıştır. Bu sıra dışı, ardı arkası kesilmeyen ilgi dalgası, geniş olduğu kadar bilimsel nedenlerden de kaynaklanmaktadır. Daha genel anlamda, şurası açıktır ki, pozitivistimin, işlevselciliğin, yapısalcılığın ve şekilciliğin, sosyal bilimlerdeki ve tin bilimlerdeki farklı şekillerinin bir düzeltmesi olarak hermeneutik modası, sadece tarihsel bir merak konusu olarak kalabilecek Dilthey'in öne çıkmasına neden olmuştur. Daha dar bir alanda, Dilthey'in *Gesammelte Schriften (Toplu Yazılar)* adlı eserinin hâlâ devam eden basımı, muazzam *Nachlass (Miras)*'tan önemli ölçüde faydalanan ve yirmi iki ciltte açıklanmış ve çözüldüğü düşünülen sorulara değinmeye devam etmiştir. Genç bir Danimarkalı bilim adamı, Bernard Eric Jensen, Dilthey çalışmalarında yeni akımlarla yakından ilgilenen bir araştırma yapmıştır.³

Theodore Plantinga'nın bu çalışması, özellikle "anlama" sorusuyla ilgili çok okuma yapmamış genel okurlar için, sağlam ve yoğundur. Son zamanlarda Alman bilim adamlarının yaptığı vurguya doğrudan karşı çıkan yazar, Dilthey'in felsefi araştırmalarını 1900'lü yıllara kadar ertelediğini öne sürerek, "geç" Dilthey ile

² 1968'e kadar olan literatür taraması için Ulrich Herrmann, *Bibliographie Wilhelm Dilthey: Quellen und Literatur* (Berlin, Basel, 1969)'a bakınız.

³ Bernard Eric Jensen, "The Recent Trend in the Interpretation of Dilthey," *Philosophy of Social Science* 8 (1978), 418-438.

ilgilenmeyi seçmiştir. “Erken” dönem Dilthey geleneği ile daha sonraki Dilthey gelenekleri neredeyse yaşlı ve genç Marx kadar alışılmalıdır ve görünürde kendi halinde etiketler altında, kayda değer bir miktarda felsefi içerik taşımaktadır. Geç dönem Dilthey eserlerinin daha saf “hermeneutik” olduğu söylenir. Yani bir anlamda, indirgemecilikten ya da psikoloji ya da psikolojizmden uzak bir tarzda, bütün anlam çeşitlerinin doğrudan ele alındığı bir anlama kuramına dayanır ve tamamen somut bir niceliksel deneyim, ifade ve nesnel kültür çerçevesinde kalır. Bu görüşe göre; psikolojiden vazgeçilmesinin, kültürel olguların ne nesnel doğal gerçeğe ne de kişisel psikolojik bilgiye indirgenemezliğini ortaya koyarak, yeni bir kültürel nesnelliği kurumsallaştırdığı söylenir. Bu tamamen hermeneutik yaklaşımın, pozitivizm ve determinizm ile kirlenmediği iddia edilmiştir. Çünkü hermeneutik anlama, kanun benzeri düzenlilikler açısından açıklamaya değil, bütünüyle anlamın yorumuna dayanır. Sonuç olarak, Dilthey hem ilk eserlerinde hem de sonrakilerde daha geniş öneme sahip bazı kilit konuların doğmasına neden olmuştur.

Plantinga'nın eseri, zorluğu ve düzensizliği ile ünlenmiş bir düşünürü çok büyük bir özen ve adanmışlık gösterir. Yazar, Dilthey'i tanır ve daha da ötesi somut yaşanmış deneyimi kendine mal ederek onun düşüncesini nasıl canlandıracağını bilir. Kitap çok uzun bir çalışmanın ve düşünün meyvesi olsa da açık ve akıcı bir anlatımla yazılmıştır. Dilthey'in yazılarından alıntılar ihtiyaç duyulduğunda, dikkatli bir şekilde ve ayrıntılı olarak açıklanıp örneklendirilerek kullanılmıştır. Yazar, sıklıkla Dilthey'i yorumlamak için yüzeysel, yanlış yönlendirici terimler kullanmaktan kaçınmıştır. Plantinga, *dünya görüşleri ve değerler (hayatımızdaki değerler)* gibi terimler hakkında, tartışma konusu olan mevzuları kötü yönde etkiledikleri yerlerde, kendi kanaatini belirtir çünkü Dilthey bunlara sürekli değinen bir düşünürdür. Yazar dini ve metafizik varsayımlara Dilthey'dan kesinlikle daha açıktır ve onun aralıklarla yaptığı eleştiriler, metafiziğin varlığıyla ilgili temel farklılıklardan kaynaklanır. Bu açıkça ortaya konan fark, yazarın Dilthey'in eksikliklerine ve kaçışlarına hoşgörülü bir tutarlılıkla yaklaşmasını sağlar.

Kitap güçlü ve doğrudan bir anlatıma sahiptir. Plantinga kısa bir girişle asıl iddialarını sıraladıktan sonra tarihsel ve sistematik bir şekilde Dilthey'in düşüncesini ele almaya koyulur. Dilthey'in kuramsal gelişmesinde üç temel seviye bulunur. Kabaca söylenecek olursa bunlar: 1) *Einleitung in die Geisteswissenschaften (Tin Bilimlerine Giriş)* adlı eserde doruğa ulaşan Tin Bilimlerini tanımlayan safha, 2) 1894'te kaleme aldığı “Ideen” (Düşünceler)'de doruğa ulaşan, Dilthey'in Tin Bilimlerine temel sağlayacak betimleyici ve analitik bir psikoloji geliştirmeye çalıştığı

dönem, 3) 1900'den sonraki, Plantinga'nın Dilthey'in duruşunda temelden bir kayma saptadığı, hermeneutiğin tin bilimlerinin gerçek temeli olarak psikolojinin yerini aldığı dönem. Kitap; düşünsel ağırlık ve uzunluk olarak hemen hemen sekiz eşit bölüme ayrılmıştır. Bazı daha kısa alt bölümler yanlış yerleştirilmiş gibi görünse de bölümlerin düzenlemesi etkin ve ikna edicidir. "Tarih Sorusu" üzerine olan ilk bölüm Schopenhauer'un tarihsel bilgi aleyhine eleştirel iddialarını sunar ve sonra asıl konularla devam edebilmek için Dilthey'dan varsayımsal bir cevapla açıklar. İkinci bölüm beşeri bilimlerin düşüncesini, doğa bilimlerinden farkını ve özellikle yöntemlerindeki önemli farklılığı ortaya koyar. Bir sonraki bölüm "Psikolojinin Ötesinde"; beşeri bilimlerin farklı türlerini, "akıl"ın anlamı ve bu bilimlerde nasıl ifade edildiği, yorumlandığı ve daha açıkça bu anlamın neden psikoloji biliminin alanı içine dâhil edilemeyeceği gibi bir dizi ilgili konuyu ele alır. 4. Bölüm; Dilthey'in "Hayat Felsefesi"nden bahseder ve kendinden emin bir tavırla epistemolojinin ve metafiziğin geleneksel düşünceleriyle karşılaştırır (Plantinga, yaşam felsefesi fikrinin Dilthey'in hummalı çalışmalarının kilit noktası olduğun konusunda ısrar eder). "İfade ve Anlama" başlıklı 5. bölüm, "kültürün toprağı" (kaynağı, besleyicisi) ve "toplumun temeli" yani *Erlebnis* yaşanmış deneyim üzerine yazılmıştır. Önemli bir diğer bölüm 6. Bölüm, "Hermeneutik ve Tarihsel Bilim" deneyim ve anlamayı Dilthey'in anlama teorisi açısından hızlı ve kararlı bir değerlendirmeye alır. Çünkü Dilthey'in anlama kuramı özellikle deneyim ve anlama ile işler. Bu bölüm "Besserverstehen" daha iyi anlama sorusunu da tartışır, bu diğer insanları ve onların ifadelerini, kendilerinin anladığından daha iyi anlamak olarak tanımlayabileceğimiz bir düşüncedir. 7. Bölüm Dilthey'i gölge gibi takip eden eski hayaletleri, tarihsellik ve relativizmi çağırır. Sonuç bölümü, Dilthey'i "Provisional Individualism" (Şartlı Kişisel) başlığı altına koyar ve bazı çözülmemiş metafizik konular sunar. Kitap bir takım açıklayıcı notlar ve seçilmiş bir kaynakçaya sahiptir.

Plantinga tartışmasını, *verstehen/anlama* merkezinde toplar ve diğer konuların tartışmasında merkezi eksen olarak anlamayı tutar. Bu yıllardır süregelen *anlama* tartışması, bu yazının okurlarına o kadar tanıdık ki savaş nidalarından çok esnemelere neden olacaktır. Mantıksız, saçma, tekrardan ibaret, boş, ahlaki olarak zararlı ya da sadece banal olduğu iddialarından sonra, *anlama* kendine din değiştiren bir insanın şevkiyle yazan Arthur Danto gibi savunucular bulmuştur. Danto şöyle der; "*Verstehen* parlak bir fikirdir ve açıkça benimde içinde bulunduğum felsefe eleştirmenleri tarafından yanlış anlaşılmıştır."⁴ İster zekice ister basit denecek kadar

⁴ Arthur Danto, "Causation and Basic Actions," *Inquiry* 13 (1970), 125.

sıradan olsun, tartışıldığı yüzyılda yerine konulabilecek sağlam bir düşünce bulunamamıştır, çünkü Dilthey bu kavramı tin bilimlerinin merkezine koymuştur. Çeşitli yazarlar tarafından vurgulanan farklı anlamlarıyla *anlama*, etnomethodology, fenomenoloji, katılımsal gözlem, “emic” (kültüre has) methodology ve daha birçok tin bilimi dalının sürekli tekrar edip kullandığı bir kavramdır. Tarihçiler kendi açılarından bunu, empatik anlama ya da “kendini başkasının yerine koyma” ya da “dünya görüşü” olarak değerlendirirler.

Eğer Plantinga, anlamaya çarpıcı derecede yeni veya orijinal bir açıklama getiremediyse bu, konunun Weber, Scheler, Jaspers, Wach, Berlin ve sayamayacağımız kadar çok araştırmacı yorumcuyu kapsayan kuşaklar tarafından, çok ayrıntılı biçimde çalışılmış olmasındandır. Plantinga araştırmaktan, yeni fikirler ortaya koymaktan çok, hatırlatmak durumundadır. Fakat, ikna edici bir tavırla bilindik yorumlar sunar ve bunları tutarlı bir şekilde bir araya getirir. O da Dilthey gibi, anlamamanın günlük yaşantının pratik sürekliliğinden doğduğunu vurgular. Schleirmacher’in gözlemlediği gibi anlama normal karşıladığımız, varlığında olduğundan çok yokluğunda fark ettiğimiz “mütevazı bir mucize”dir. Bizi anlamamanın doğasını düşünmeye götüren, yanlış anlama, anlamamanın yokluğu/anlamama ya da iletişim kopukluğudur. Anlama bağlantılara açıklık getirir ve bir değer anlayışı gerektirir, etikten ve daha geniş anlama görüşlerinden ayrılamaz. En temel düzeyden, en karmaşık düzeye anlamamanın çeşitli dereceleri vardır. Hâl böyle iken, tarihsel bilginin yerine getirmeye çalıştığı en karmaşık vazife, bizim diğer insanlara ve kendimize dair bilgi edinmemize, yaşam hakkında da samimiyetle farkındalık kazanmamıza benzer. Tarihçilerin kasıtlı soyutlaması ve analizi, sezgisel ve iletişimsel sürecin eleştirel olarak kontrol edilen biçimidir. Bu iletişimsel ve sezgisel boyut günlük yaşantıdan edindiğimiz sıradan deneyimlerde saklıdır. Günlük yaşantı birçok felsefe okulunun kazandıracağı duyarlılıktan çok daha fazlasıdır. Eleştirenler, ne iddia ederse etsin, anlama; sadece duygu, içgüdü, sempati, empati, kendini başkasının yerine koyma, durum ve anlayış biçimine indirgenemez. Hepsinin de ötesinde, “sevgi” ile denk sayılamaz çünkü ne öykünme ne de onay belirtir. Tam olarak incelendiğinde anlama; ne saf kişisel- psikolojik bir sürece, ne sadece kişiden kişiye bir aktarıma, ne kendimizi anlamamıza paralel kabul edilemez. Anlama, kendine mâl etmenin yanı sıra, mesafeli ve tarafsız bir unsur da içerir.

Plantinga (Dilthey’in varoluşçu yorumcularının aksine) Dilthey için anlamamanın büyük ölçüde var olmanın bir şekli, zorlu bir deneyim değil bilginin bir şekli olduğunu savunur. Anlama, bilme durumlarını ilgilendirir, var olma durumlarını değil.

Bununla birlikte Dilthey'in tarihsel dünya anlayışıyla kişinin kendini genişletmesi fikrinde ısrar eder. Kapsamlı bir tarihsel yöneltme ya da kolektif bir ahlaki ilerlemeden çok, bireysel olarak kişinin "yaşam ufku"nun genişletilmesi Dilthey'in yumuşatılmış iyimserliğinin temelidir. Dilthey özellikle tarihsel bilgi içeren anlamada ilerleme görür, fakat "bütün" olarak tarihte değil. Aslında Plantinga, bu bütünselliğin dikkatli tanımlanması gerektiğini vurgular. Dilthey sadece göreceli bütünlükler görür. Plantinga, anlamamanın tam bir açıklamasını, Dilthey'in bireyselliğin özel bir kullanımı ile bağlayarak, insanlık-tarih olgusunda önemli bir yeri olan parça-bütün ilişkisi nedeniyle, bireysel olsun kolektif olsun "tekile özgü" görülemeyeceğini bildirir. Hermeneutik döngü, yorumcuların parçalara dayanarak bütünü bildiği, fakat parçaları yalnızca bütünün öncül bir anlamasına dayanarak anlayabileceği, karşılıklı bir müteakabiliyet durumunu tasvir eder. Bir metni anlamada bu ilişki çok açıkken, aynı zamanda diğer sembolik anlam biçimlerini de ilgilendirir. Anlamamanın alanı, metni ve dili aşar; en az bunlar kadar ilişkili olan eylemleri, jestleri, toplumsal normları ve yapıları kapsayan anlamları da kapsar. Bu nedenle yorumbilgisel [hermeneutik] anlama, insan dünyasındaki çeşitli anlam biçimlerini kapsayan temel bir metot haline gelir. İdeal anlama biçimlerinin oluşturulması, Dilthey'in dünya görüşlerinin analizinde ortaya koyduğu gibi karşılaştırmalı bir yaklaşımın önünü açar. Her ne kadar Dilthey, anlamamanın temellerini yaşamdan aldığı vurgulamayı hiç bırakmasa da, onun öncelikli ilgili alanı; bir var olma biçimi olarak değil, bir bilme yöntemi olarak anlamadır. Dilthey'in daha sonraları, bir anlama biçimi olarak hermeneutikten vazgeçip, hermeneutiğin bir var olma biçimi olduğunu vurguladığını iddia etmek için hiçbir dayanak yoktur.

Plantinga, Dilthey'in anlamaya ilişkin görüşüne daha sonra yaptığı ayrıntılı kuramsal ilaveleri, takdire şayan bir yoğunlukta ele almaya çalışır. Sezgi, benzerlik ya da ispat gibi tek bir değişmez metottan çok, mantıklı bir açıdan tam olarak izah edilemeyecek kadar karmaşık bir zihinsel işlemler toplamıdır. Anlam seviyelerinin ya da anlamamanın, "daha iyi anlama" çabası olarak değerlendirilmesi mümkün olan, birincil ve ikincil amaçları vardır. Gizli bir anlama gönderme yaparken, bir açık anlama yani sözlük anlamına başvururuz. Hermeneutik anlama açık olanla sınırlı değildir, ya da "içeride olanın"; bir olayın, durumun, zamanın içinde olanın görüş açısına mahkûm edilemez. Başka konularda olmasa da Dilthey, tarihsel anlamamanın sadece katılımcıların kendi anlamlarının bir toplamı olmadığı konusunda Hegel ve Marx ile aynı fikirdedir. Anlama, kastedilen anlamın içsel boyutu ile başlayabilir, fakat bir anlamın pek çok değişik bağlamının içinde ileri geri işler ve bu anlamların birçoğu katılımcıların kavrayışının ötesindedir. Tin bilimlerinde bilgi, tam olarak ne başlangıç

(genesis) ile, yani bir şeyin nasıl oluştuğu, var olduğu ya da oluşturulduğu ile ilişkilidir, ne de psikik süreçle; bir başka deyişle, bir şeyin insanların zihninde nasıl devam ettiği ile sınırlıdır. Anlamanın, temelde dünya görüşlerine ve bilinçliliğe odaklandığını söylemek mümkün olsa da, “düşüncelerle” ve bilinçli zihinsel içerikle sınırlı değildir.

Dilthey zihinsel tarihin gerçek kurucu babası ilan edilmiştir ve anlama, zihinsel tarihe iyi oturtulmuş (ya da tamamen entelektüel tarihle sınırlı) bir metot olarak resmedilir. Entelektüel tarihin bilgi birikimi az ya da çok üzerine düşünülmesi, bilinçli düşünce mahsulü anlamlardan oluşur. Fakat şunun bilincinde olmakta yarar vardır, Dilthey bütün tarihin entelektüel tarih olduğunu ya da bilinçliliğin ve düşüncelerin insan dünyasının en temel malzemesi olduğunu öne sürmemiştir. Aslında yazar, sürekli anlamamızı etkilemesine rağmen, insan varlığında, mantık çerçevesine oturtulamayan inatçı düzeyde bir gerçekçiliğe atıfta bulundu. Dilthey’in vurguladığı en önemli nokta, anlamanın, bir çeşit üretimsel fazlalık gibi başlamayan, zaten anlaşılmış bir şeyin eleştirel anlaması olduğudur. Tarihçi-yorumcu başkalarının nasıl anladıklarını ve ne anladıklarını anlamaya çalışmalıdır. İfadeler ve anlamlar, ima edilen gizli anlama biçimleridir. Böylelikle, tarihçi-yorumcu zaten var olan, zihinsel yapı ve ifadelerle bir zihinsel model oluşturmalıdır. Yorumcunun metodolojik olarak en iyi şekline ulaşmış eleştirel anlaması, her zaman bir çeşit ön anlama sunan anlamlar üzerinde çalışmaya götürür. Tin bilimlerinde ana kayaç gibi esrarengiz gerçekler yoktur, insanî tarihsel dünyanın “gerçekleri” ve “gerçeklikleri” her zaman bize, Dilthey’in “nesnel akıl” diye adlandırdığı temel ile yeni başlamakta olan bir anlamanın arasında gibi görünür. Hermeneutik, yorumlamanın mecburi bir yorumlamasıdır. Bununla birlikte bu farkındalık, hermeneutik anlamayı sadece önceden var olan düşüncelerin ya da yaşama kuramının kullanılması için dolaylı bir anlamanın tekrar üretimi yapmaz. Bu aslında hermeneutik döngüyü kapalı bir totoloji durumuna indirger. Aksine Dilthey’in demek istediği, insan dünyasındaki anlamların tam bir kesinlik ve sonlulukla değil, fakat ileri bir açığa çıkarmanın mümkün olduğunu göz ardı etmeden, nesnel geçerliğin göreceli ve yaklaşık derecelerinin saptanabileceğidir.

Plantinga’nın Dilthey’a yaklaşımı, anlama ve anlam konularının açıklanmasında yararlı olsa da, Dilthey’in anlama ve nedensel açıklamanın ilişkilendirmediğini söylediği yerde daha az doğrudur. (Barraclough tarafından daha önce alıntılandığı) ve sıklıkla öne sürüldüğü gibi, Dilthey anlamayı ve açıklamayı tamamen birbirinden ayırmıştır. Açıklamanın tin bilimlerinde hiçbir rolünün olmadığını görmüş ve böylelikle

nedensellik kategorisinden sosyokültürel dünyada feragat etmiştir. Fakat bu görüş hayatı boyunca yaptığı birçok açıklamayla açıkça çelişir. Aslında hayatının sonlarına doğru, “anlama” ve “açıklama” (Erklären) arasında uzlaştırılmaz bir tezattan çok, basamak benzeri bir derecelendirmeyi kastetmiştir ve yaklaşımın teleolojik (erekbilimsel) ve nedensel biçimlerinin bir sentezini önermeye devam etmiştir. Bu duruş temel bir yeniden düşünüşe neden olmuştur. Daha önceki eserlerinden Heideggerci olarak tanınan, Alman filozof Otto Freidrich Bollnow, kalıplaşmış fikirler olarak *anlama* ve *açıklama* arasındaki ikilemi oturtmak için çok uğraşmıştır. Danto gibi Bollnow’un da anlama görüşünü gözden geçirmiş olması ilginçtir; “Dilthey’in kendisi hiçbir zaman açıklayıcı süreçlerin tin bilimlerindeki gerekliliğinden şüphe etmemiştir ve Dilthey Okulu başından itibaren bu ham antitezi aşmaya çalışmıştır.”⁵ George von Wright, Paul Ricouer ve Charles Taylor’da görüldüğü gibi, tin bilimleri alanında son günlerde yapılan hem uygulamalı hem kuramsal en ilginç çalışmanın, uzun süre dikkat çekmeyen bu tür başlangıçların üstüne yapılandırıldığını söylemek çok ileri gitmek olmaz. Bu iki kavram arasındaki itilaf, ilginç bir biçimde *anlama*’ya özenle katkı sağlayan bir değişim şeklinde devam etse de aynı şey *açıklama* için söylenemez. Bununla birlikte, şu iyi bilinmektedir ki gündelik açıklamanın nomotetik (nedensel) tüm dengelim modeli, tümüyle 20. yüzyılının sonundan itibaren sorgulanmaya başladı. Eğer hem anlamanın hem açıklamanın farklı seviyeleri ve dereceleri olduğu hususunda Dilthey’la aynı fikirdeyssek, bu derecelerin farklılıkları “mutlak” olmasa da kabul edilebilirdir sonucuna varmak akla yatkın görünmektedir. Anlama ile açıklamanın birbirine ne derece yakın kavramlar oldukları konusunda tamamen tatmin edici bir açıklama kavranması zor olsa da, Dilthey kendi takipçilerinden oldukça geniş bir grubun ve çağdaşlarının birçoğunun ötesinde olduğundan, onunki hak edilmiş bir itibardır.

Plantinga başka bir alanda daha Dilthey’in varoluşçu yorumunun etkisi altına girdiğini gösterir; Dilthey’in tarihsel anlamasının genel geçerlik kazanabileceğini söylediğinde, çünkü bu “pozitivist bilim anlayışının bir kalıntısı”dır. Dilthey’in anlama düşüncesi ve tin bilimleri, hiç de gizli örtük olmayan bir biçimde pozitivizmin bazı yanlarıyla benzerlikler gösterir, bu sadece Hans-George Gadamer’in ve Jurgen Habermas’ın da iddia ettiği gibi “önceki” ya da “gizli” Dilthey’da değil, bütün düşün kariyeri boyunca. Bu kitap incelemesinin sınırları içerisinde, Plantinga “yaşam felsefesine” değinmeyi seçmektense, Dilthey’in dağınık çabalarını temsil eden

⁵ Otto Friedrich Bollnow, “Religionwissenschaft als hermeneutische Disziplin,” Zeitschrift für Religions- und Geistesgeschichte 31 (1979), 230.

“tarihsel aklın eleştirisi” kavramının eksiklikleri üzerinde durur. Bu seçim önemsiz değildir, aslında şu ortaya konulmuştur ki, yorumcuların çoğu bu iki girişimin temelde tamamen karşıt olduğunu görme eğilimindedirler. İlki, Kant’ı belli ölçüde kabul görmüş bir bilgi ve epistemolojiyi, sonraki ise Schelling’i, Dünyanın-kendisi (World-self)nin en derin çıkmazlarının sezgisini ve ontolojiyi önerir. Yine oldukça temel bir farklılık söz konusudur.

Dilthey aslen Neo -Kantçı olmasa da, sözü edilen bu iki düşünce eğilimi içerisinde sonrakine değil öncekine mensuptur. Dilthey’a atfedilen bütün terimler arasında, Dilthey’in kendi yapmakta olduğu şeyi işaret etmek için, sürekli olarak kendisi tarafından kullanılan “tarihsel aklın eleştirisi” terimdir. Onun düşüncesini ve kasıtlı olsa da olmasa da düşüncesinin eğilimini ilgilendiren güncel tartışmaların bağlamında, bu basit yorum mahiyetinde bir konu değil, aslî bir konudur. Dilthey’i bir “yaşam felsefesi” çalışırken resmetmek, onun fenomenolojik bilgi kuramlarını açığa vurduğu için olduğu kadar öznelci eğilimlere karşı geliştirdiği kısıtlamaları da görmezlikten gelmek olur. 1904’te temel yapıtlarından birinin ortalarında öğretmenlikten emekli olmasından bir yıl önce, öğrencisi ve birlikte çalıştığı kişilerden biri olan Bernhard Groethuysen’e yazdığı bir mektupta şöyle yazmıştır: “Baktığım her yerde, mümkün olan bütün öznelci bilgi kuramı türlerinden uzak, hep aynı gerçeğe dönen çok büyük bir özlem duyuyorum. İşte *orada* yeni bir felsefenin yolu uzanıyor.”⁶

Dilthey’i “Kant’a” ya da “Hegel’e” değil de, ilkesi “şeylerin kendilerine geri dönüş” olan Edmund Husserl’in fenomenolojisine çeken şey, “gerçeğe dönüş” öğretisi (imperative) olmuştur. Plantinga’nın değerlendirmesine göre, Dilthey’in Husserl’le ilişkisi azdır, çünkü anlamının daha sonraki açıklamaları büyük ölçüde *Logische Untersuchungen* (Mantıksal Soruşturmalar) (1990)’a borçludur. Dilthey bilindiği kadarıyla bu çağa ait mantıksal çalışmaları kullanan ve kendi çalışmalarına dâhil eden ilk Alman filozoftur. Heidegger, Dilthey’in fenomenolojisinin amaçlarını anlayan ilk kişi olduğunu gözlemlemiştir⁷ ve bu nedenle Dilthey’in psikolojisinin sadece sözde bir psikoloji olduğu sonucuna varmaya kadar gitmiştir. Şüphesiz, Dilthey’in Husserl okumaları daha ince ve rafine bir anlam düşüncesi üretmiştir. O psişik “eylem” ve “içerik” arasındaki farklılığı ortaya koymuştur. Birisinin ne söylediğini anlamak, bu sözü söyleyeni anlamakla aynı değildir. Daha kişiselden daha nesnele Dilthey’i birçok farklı anlam değerinden bahsetmeye götüren şüphesiz Husserl’dir. *Anlama* böyle bir düşünce yükleme eğilimi, Alfred Schutz ve diğerlerinden beri süregelmiştir. Husserl’in ödünç

⁶ Dilthey’in alıntı yaptığı kaynak; Hannes Boehringer, Bernhard Groethuysen (Berlin, 1978), 44.

⁷ Martin Heidegger, *Prolegomena zur Geschichte des Zeitbegriffs* (Frankfurt, 1979), 163.

alıp kullandığı buna eşdeğer başka tabirler, deneyim yapılarını ortaya çıkarmada kullanılabilecek ilgili dil terimlerinde, algılamayı ve tavrı bilgilendiren beklenti yapılarını, Husserl'in nasıl ele aldığıyla ilgilidir. Dilthey'in Husserl'e minnettarlığı ile ilgili kendi açıklamalarının ışığında, Plantinga'nın, Hodges gibi Plantinga'nın da, bunları yapay bulup aralarındaki benzerliğini ciddiye almadığını görmek şaşırtıcıdır.

Dilthey'in yayımlanmamış kitabı *Nachlass* şunu gösterir: “*Empirie*” (amprizm) olarak terimleştirdiği ruha sadık kalarak Dilthey, Husserl'in programını ruhbilimciliğin (psychologism) ötesinde gelecek vaat eden bir çizgiye götürür. Fakat Dilthey, bir kuramın ruhsal temellere dayandırılması olarak açıklanabilecek ruhbilimciliği lanetlediye, psikolojiyi bunun dışında tuttuğu kesin değildir -ya da Heidegger'in ele aldığı gibi Dilthey'in betimleyici psikolojisinin sadece sözde kaldığı. Plantinga, Dilthey'in psikolojiye olan ilgisini hiçbir zaman kaybetmediğini ancak, tin bilimlerine ve tarihe temel olarak görmeyi bıraktığını düşünür. Bu okumaya göre, Dilthey'in psikolojiyi, daha önce olduğu gibi, otokton (bireysel) ve açık (*selbstverständlich*) hâle gelen, bir tür hermeneutik anlamaya çevirdiği söylenir. Plantinga'nın göze çarpan ifadesiyle Dilthey; “sonunda psikolojiyi sistemin dışında bırakmıştır”. Böylelikle, çeşitli hermeneutik anlayışların içerisinde birbirlerine karşılıklı bağlı oldukları düşüncesiyle, tin bilimlerinin tek ve diğer bilim dallarından ayrık bir meta bilim üzerine kurulu olduğu düşüncesinden vazgeçmiştir.

1900 civarında gerçekleştiği varsayılan Dilthey'in geçirdiği dönüşüm ya da önemli kayma, öyle yorumlama güçlükleriyle doludur ki, hiçbir zaman ikna edici bir şekilde aydınlatılamamış ya da çürütülememiştir. Birinci sınıf bir hermeneutik problemdir. Dilthey hiçbir şekilde bu konunun sistematik analizine benzer bir şey ortaya koymamıştır. Plantinga bu sözde dönüşüm savını, böyle bir dönüşümün hiç gerçekleşmediğine ilişkin görüşleri görmezlikten gelerek tartışır. Dilthey'in 1900'dan sonraki düşüncesindeki “yeni ögenin”; “yaşamın, yaşamın içinden anlaşıldığı” fikri olduğunu söylemek abartı gibi görünür. Aslında bu, eski bir görüştür, kökeni Dilthey'in 1860'ların başındaki en erken teleolojik yazılarına kadar gider. Eğer psikoloji yaşamın farkında olmanın bir yansıması, sıradan bilinç, ya da gündelik dilde yansıtılan “doğal tutum” olarak ele alınırsa, Dilthey psikolojiyi bırakmamış, aksine onu “hayat görüşü” ya da fenomenolojik bakış açısı olarak adlandırdığı iki hat boyunca yeniden formüle etmeye çalışmıştır.

Ve Dilthey, aklın dışında psikolojiyi onaylamadığı gibi, yaşamsal deneyime dayanmayan hermeneutiği de ayıplamış olurdu. Bir başka ifadeyle, yaşamsal deneyim, bütün anlamın tamamen biçimsel yapılar olarak görülen, metinsel

analojilere dönüşümüdür. Bütün bu tartışma, eğer tartışmanın temel taşlarını ilgilendirdiği göz önünde bulundurulmazsa, sadece uzmanlara ayrılmış önemsiz bir tartışma olarak değerlendirilebilir. Bu tartışma sadece tin bilimleri arasındaki birbirine bağlı olma durumunu ya da “Tarih psikolojiyi kapsar mı?” veya “Tersi söz konusu olabilir mi?” sorularına benzer kapsam sorularını değil, Dilthey’in tarihselcilik taraftarı sayılıp sayılamayacağı sorusunun meşruiyetini de kapsar. İster psikoloji ister antropoloji olsun, temel insanî bilimin ve tarih felsefesinden farklı bir dünya tarihinin olasılığına sağlam bir inançla bağlı bir düşünür, bu haksız etiketi yapıştırmak zor olurdu. Eğer Plantinga, Dilthey’in geçirdiği hermeneutik dönüşüme ilişkin eski görüşü tekrar etme eğiliminde olsaydı, karşı konulamaz biçimde buna eşlik eden yanlış yola sapardı (Tarihçiliğin ve modern hermeneutiğin neredeyse tek yumurta ikizleri gibi birbirinin kaderini paylaştıklarını gösteren Gadamerdir). Plantinga, Dilthey’in tarih anlayışının tarihselci anlayıştan net bir şekilde ayrılması gerektiği sonucuna vardığında, bu canlılık verici ve beklenmeyen bir şok gibi gelir (130). Bu saptama, Barraclough ve diğer birçok Dilthey’i duymuş ama okumamış tarihçinin aksine, Husserl’e yazdığı bir mektupta belirttiği gibi, Dilthey’in öz değerlendirmesine uyar. “Ben ne sezgici filozof, ne bir tarihselci, ne de bir şüpheciyim...” (alıntı 135). Şurası kesin ki daha iyi anlama prensibi yorumcuyu pekâlâ konusunu, öz anlamının ötesinde bir anlamaya teşvik edebilir. Fakat Dilthey’in durumunda, tarihselciliği yalanlayan birçok can alıcı özellik vardır; yapılara, sistemlere ve tutarlılıklara yapılan vurgu, tipolojileri ve genel karşılaştırma çerçevelerini yorumlama çabası ve kapsamlı bir anlamaya erişebilmek için net bir tarafsızlık ihtiyacına yapılan vurgu.

Tarihselciliği bertaraf ettikten sonra Plantinga, daha iyi anlamının Dilthey’i daha da egzotik yönlerine taşımasına izin verir. Dilthey’in panteist yaşam felsefesinin Buddism’e çok yakından benzediğini söyleyerek, Plantinga, Dilthey’in projesinin arkasındaki güçlü biçimde iyileştirici etik güdüleri görmezlikten gelir. Yazarın, kitabını yazarken geçen on yıllık süreçte, yazılan birincil ve ikincil materyalleri görmezlikten gelme eğiliminde olması şaşırtıcıdır. Hans- Joachim Schoeps, Dilthey’in hâlâ araştırılmayı bekleyen birçok boyutunun olduğunu daha önce de gözlemlemiştir; siyaset yazarı ve eleştirmen Dilthey, teolog ve daha önceki hermeneutik sistemlerin eleştirmeni Dilthey, etik, eğitim, hukuk ve doğa bilimleri filozofu Dilthey gibi. Bu sözde “önceki” ve “sonraki” Dilthey karşıtlığına ve bu yönleri ışık tutan *Gessammelte Schriften (Toplu Yazılar)* eserinin son ciltleri çok plansız ve düzensiz bir şekilde (kitaba) dahil edilmiştir. Dilthey’in Schopenhauer’ın durumunu ele aldığı asıl bölüm XVI. ciltte mevcutken, Schopenhauer’un tarihsel aklın eleştirisine karşı varsayımsal bir

çürütme icat etmek neden gerekli olsun? Daha da ciddisi, Plantinga daha yaşlı bilim adamlarına bağlı kalarak, Peter Krausser, Fritjof Rodi, Helmut Johach, Hans Ineicken ve Ulrich Hermann gibi bilim adamlarının çıkarımlarına uymaktan hatta bunlara yer vermekten kaçınmıştır.

Muhtelif başka birkaç sapma daha var. Yazar belki de kendi orijinalliğini fazla vurgulamış ve kendinden önce gelenlerinkini küçümsemiştir. Plantinga'nın Dilthey'in eserlerinden çok azının İngilizcesinin mevcut olduğunu söylemesi gariptir. Buna neden olan şey ya gelişmelerin görmezlikten gelinmesi ya da düşüncelerine güvenilir bir rehber bulunmamasıdır. Yazar, Dilthey ve William James, ya da Dilthey ve Freud'a değinirken vur kaç tekniklerinden hoşlanır. Benzer bir şekilde, J. G. Draysen'in etkileri de belirtilmiş ama açılmamıştır. Neo-Kantçılardan Heinrich Rickert'in Alman düşüncesi üzerinde çok az etkisinin olduğu söylemi (Plantinga tarafından) Max Weber'i hayretler içerisinde bırakmış olmalı, Dilthey'in kendisinden bahsetmeye gerek bile yok. Sonuç olarak Dilthey'in, kuramın uygulamayı izlediği hususunda ısrar eden bir "tarih filozofu" değil bir "tarih kuramcısı" olduğunu hatırlatır. Ve üstelik kendisi de önemli ölçüde tarih yazımının içinde yer almıştır. *Anlamayı* sadece epistemolojik terminoloji kutularında takır tukur ederken değil, iş başında görmemiz gerekir.

Dilthey sistematik bir düşünür olmaktansa, hâlâ araştırılmakta olan patikalar açmış düşünmeye sevk eden bir düşünürdür. H. P. Rickman modern düşüncenin üstüne düşürdüğü muazzam gölgeye değinir.⁸ Dolayısıyla, Dilthey çalışmalarının bir çıkmaza doğru ilerlediği ve vardığı ölü noktadan çıkmak için kavramsal bir sarsıntıya ihtiyaç duyduğu sonucuna varmak küçük bir sıkıntıdan ibaret değildir. Daha fazla genel çalışmaya ve hatta uzmanlaşmış okurlar için genel giriş niteliğinde çalışmaya ihtiyaç yoktur. Dilthey üzerine gelecekte yapılacak çalışmaları ve üretken bir anlama biçimini besleyebilmek için, iki girişimi birleştirmenin üzerinde durulmalıdır; ilk olarak, son zamanlarda yayınlanmış ya da yayınlanmak üzere olan *Toplu Yazılar*'ın dikkatli bir okuması ve entegre edilmesi; ve ikincisi, anlama/açıklama, pozitivizm/idealizm, analitik/hermeneutik gibi eski basmakalıp ikilemlerin ötesine gidecek bir kategoriler grubunun oluşturulması ya da en azından sınırlarının tam olarak belirlenmesinin sağlanması.

Hermeneutik, kesinlikle faydalı ve önemli amaçlara hizmet eder; ama bu amaçların sayısının, hem her şeye uygun bir metot olup hem de hiçbirinde ustalaşmamasına

⁸ H.P. Rickman, Wilhelm Dilthey: Pioneer of the Human Studies (Berkeley, 1979), 165.

neden olacak kadar çok olmasına izin verilmemelidir. 19. yüzyıldaki Dilthey hermeneutiğini aşmak uğruna son zamanlardaki hermeneutik, gelenek, dil ve yerleşmiş fikir ya da ön yargı gibi pek çok kavramı kapsar hale gelmiş, bir nevi aşırı şişmanlamıştır. Yıllarca süren kınama kabilinden küçülme sonrası, hermeneutik tam tersi yönde bir eğilim yaşar. Bütün bu özün “yeniden ontolojileşmesi” ve anlama olarak var olma, ya da “olarak anlama” (Sinn vom Sein), yeni metafiziğin adına olacak kadar doğrudan değil, fakat dini olsun, felsefi ya da poetik olsun eskiyi kapsayabilecek yetide yeni bir hermeneutiğe dönüşmektedir. Bu dönüştürücü ışıpta, hermeneutik bütün sınırların açıklandığı, sadece bilimsel değil her türden bilginin metodolojik formlarına karşı en son ve en iyi ümit haline gelir. Anlama bilimlerinin bir taraftarı olarak Dilthey hayatta olsaydı, ister ilk eserlerinde ister sonrakilerde olsun, kendi eserlerinin yorumunu da etkileyen, bu tür bir düşünce yapısına karşı savaşırdı.